

nemcsak mint az emberhez méltó élet egyik fontos kitételét, hanem mint a hatékony földművelésnek, s ezáltal közvetett úton a polgárosodásnak a kiindulópontját is. Széchenyi jóval nagyobb hangsúlyt fektet a kereskedők, iparosok tulajdonvédelmének szükségességére.¹⁰ Haszonelvű érveléssel a gazdasági élet fellendülését eredményező előfeltételként követeli a kereskedelmi, üzleti élet biztonságát.

Széchenyi és Wesselényi is adottnak veszi (bár az egyes egyén érvényesülését tekintve igazságtalannak tartja) az élet minden területén megnyilvánuló esélyegyenlőtlenséget, nem kínál programot a kérdés megoldására. Az esélyegyenlőség hiánya ellenére – hangsúlyozzák mindketten – nem zárultak le a társadalmi és gazdasági felemelkedés útjai. Ezek az utak azonban csak az egyéni, személyes felemelkedés útjai.

Összegezve tehát megállapítható, hogy a két szerző nézetei az egyenlőség kérdés-köréről lényegében megegyeznek. Különbségek jórészt csak a kérdés megközelítésében adódnak köztük (l. Széchenyi haszonelvű felfogását). Így tehát esetenként különböző érveléssel ugyan, de mindig ugyanarra a végeredményre jutnak. Mindezt az is alátámasztja, hogy liberális nemesként egyikük sem foglalkozik a társadalmi tulajdonviszonyokra vonatkoztatott egyenlőségnek még a gondolatával sem.

JEGYZETEK

- 1 Széchenyi István: Hitel. Pest, 1830. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Reprint Kiadás, Bp., 1991. 156–7.
- 2 Széchenyi István: Világ. Pest, 1831. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Reprint Kiadás, Bp., 1984. 409.
- 3 Wesselényi Miklós: Balítéletekről. Bukarest, 1833. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Reprint Kiadás, Bp., 1986. 215.
- 4 Wesselényi i. m. 64.
- 5 Wesselényi i. m. 66.
- 6 Wesselényi i. m. 232.
- 7 Wesselényi i. m. 231–2.
- 8 Wesselényi i. m. 185.
- 9 Wesselényi i. m. 231.
- 10 Széchenyi: Világ 68.

HANUSI ÉVA

Gondolatok a szabadságról

Mit jelent a szó: szabadság? Adható-e objektív definíció e fogalom meghatározására? Számptalan képzet él és élt az emberekben ezzel kapcsolatban személyiségtől, időtől, helytől és egyéb körülményektől függően. Természetesen itt nem lesz, s nem is lehet szó mindegyikről, annál is inkább, mivel Széchenyi és Wesselényi lesznek vezetőink e fogalom körüljárásában.

Mindkettőjük igényli a fogalom pontos meghatározását, amennyiben *képzelt és valódi szabadságról* egyaránt beszélnek. Ezen megkülönböztetés alapja s mértéke az

ész, mely lehetővé teszi a tisztánlátást és ezzel az előítéletek, a sötétség eloszlatását. Eszerint a valódi szabadság nem azonosítható az önkénnyel és a korlátlanossággal, a korlátok (az ember természettől és ezen belül embertársaitól való függése)¹ ugyanis természettől fogva adottak. Ennek következményeit alább vizsgálom.

Az egyoldalúságot elkerülendő, nem egyszerűen „a szabadságról” beszélnek, hanem a különböző vizsgálati szempontoknak megfelelően jelzőkkel látják el a szót. Így beszélnek többek között külön *egyéni* és *nemzeti* szabadságról. A megkülönböztetésnek óriási jelentősége van, mert ez a kétféle szabadság nem minden esetben egyeztethető össze, bár Széchenyi és Wesselényi erre törekednek akkor is, amikor valódi szabadságról beszélnek.

Létezik-e korlátlan, tökéletes szabadság? Itt elsősorban az egyéni szabadságról kell szólnunk, mert a nemzeti szabadság mint fogalom léte már feltételezi a társadalom kialakulását, mely éppen a korlátlan függetlenség lehetőségét cáfolja. A válasz tulajdonképpen egyszerű. Az ember számtalan módon függ a természettől, melynek része; a körülményektől, Istentől kapott talentumaitól, s így eleve nem lehet korlátlanul független. Széchenyit idézve: „A szerencse a kegyes istenek ajándéka, s tőlünk csak létünk tűrhetővé tétele függ, a belső csend, a *megelégedés*.”²

Ezzel kapcsolatban két dologra gondolhatunk: 1. Sztoikus bölcs módjára elégedjünk meg az adattal, szorítsuk le szükségleteinket, legyünk szegények, hogy szabadok lehessünk? Így csak képzelt szabadságunk elszenvetői lennénk. A 2. esetben az vezet megelégedéshez, ha sokféle módunk van szükségleteinknek eleget tenni. A megelégedés alapja itt a lelki függetlenség, mely a szabad cselekvés legfontosabb feltétele. Ehhez azonban Széchenyi szerint tiszta lelkiismeret, élettudomány – azaz tudás, avagy a körülmények ismerete –, egészség és vagyoni rend szükséges.

Az egyén szabadságánál maradva: az ember társak nélkül általánosan elképzelhetetlen, egyedül gyenge. Szükségleteinek kielégítési ösztöne teremtési ösztönt és haszonvágyat fejlesztett ki benne, melyek több esetben másokkal való együttműködést követelnek. „Szabadságait, jogait függésbe, kapcsolatba hozza mások szabadságaival és jogaival, kötelezi magát ezek megbecsülésére, sőt megvédésére, hogy az övét is mások bántatlanul hagyják, s oltalmazzák.”³ Az egyéni szabadság korlátja tehát mások szabadsága. Ennek bibliai előzménye Wesselényinél olvasható: „Amit nem kívánunk, hogy mások velünk tegyenek, mi se tegyük mással.”⁴

A nemzet szabadsága nemzetiségen, közintelligencián és gazdagságon alapul, míg a partikularizmus, az előítéletek uralma, a tudás hiánya és a szegénység szolgáshoz vezetnek. *Nemzetiség* alatt nemzeti egység értendő, melynek feltétele a közös érdek, a közhaszon, mely a jogok és kötelességek egymáshoz mért, igazságos elosztásán alapul. Eddig a mágnások, nemesek részesültek az alkotmányos jogok túlnyomó részében – pl. szabad birtok, adómentesség –, ennek ellenére igen keveset tettek a hazáért. A polgároknak, s a parasztnak ezzel szemben szinte csak kötelességek jutottak: adózás, katonáskodás, közmunka. Érdemi együttműködésről csak a természettől fogva elidegeníthetetlen szabadságjogok kiterjesztése, a jogok és kötelességek közti egyensúly helyrebillentése, és a polgárság, parasztság nemzeti keretbe való emelése után lehet szó.

Ahhoz, hogy az emberek ésszerűen tudjanak élni szabadságukkal, intelligenciára, s ha közről beszélünk, *közintelligenciára* van szükség. Wesselényi azonban óva int attól, hogy a parasztság iskolázása megelőzze helyzetének javítását, amely szabad birtok és törvény előtti egyenlőség biztosításával lehetséges, hogy így a paraszt önmagán segethessen.⁵ Elveti a földesúr és paraszt közti patriarchális viszonyt, mely nem hason-

lítható az atya és fiú közti szereteten alapuló kapcsolathoz, hanem félelem vagy hízelgés eredménye, s könnyen önkényhez vezethet. Széchenyi fejedelem és nemzet viszonyában elfogadja, sőt üdvözli ezt a kapcsolattípust.

Ahogy a szegénység egyének esetében szolgáshoz vezet, úgy ez a nemzetre is igaz. A nemzet *gazdagságát* azonban csak szoros hitel, ész által elrendelt munka, s szabad verseny együttese eredményezheti.

A *nemzeti egység* kialakulásához szükséges a municipális alkotmány megreformálása, az országgyűlés Pest-Budára helyezése, a területi egység kialakítása utak, vasutak, vízszabályozás útján, a magyar nyelv hivatalossá tétele, mely lehetővé teszi, hogy a többség is megértse a törvényeket, s kifejezhessen mindent, ami a szívét nyomja, s amely megakadályozza a magyar nemzet összeolvadását más nemzetekkel, s így függetlenségének záloga. Ugyancsak az egység érdekében van szükség Széchenyi érvelésében az igazságos, bölcs, atyai fejedelemre, aki felülről koordinálja és fogja össze az erőmű részeit, valamint az egyesületekre, melyek az országgyűlés mellett ugyancsak a nemzet – bár nem hivatalos – reprezentánsai, s az alulról szerveződés letéteményesei.⁶

Wesselényi, de különösen Széchenyi a politikai életben a kormány és a nemzet egyensúlyára fektetik a hangsúlyt. A kormány túlsúlya önkényuralomhoz, a nép túlsúlya⁷ anarchiához vezetne. Kettőjük viszonyát tehát pontos törvényeknek kellene szabályozni, bár Széchenyi nem ad elfogadható garanciákat a nemzeti függetlenség megőrzésére, s a kérdést etikai síkra terelve az egyének lelki függetlenségéről beszél, mely a kényes egyensúly megbomlását áltál akadályozhatja meg, hogy hatására az egyén fejedelemtől és néptől, tehát előítéletektől függetlenül döntheti el, melyik oldalra áll. A következetesség azonban nem vitatható el Széchenyitől, ugyanis a fejedelem és nemzet közötti patriarchális viszonyról beszél. Jóllehet, a fejedelem tévedhetőségéről is szót ejt, rögtön visszazokzik, és saját ítélőképességének megbízhatóságát kérdőjelezi meg.⁸

Egyesületekre az egyoldalúságot elkerülendő van szükség, hogy a lelkileg független egyének véleményei összecsapva, egymást formálva eljuttassák a közösséget az igazsághoz, a megoldáshoz. A politikai ellenzék szerepe is ez, mármint a konstruktív vita, melynek célja a nemzet problémáinak ésszerű megoldása.

Széchenyi Wesselényihez hasonlóan fél az anarchiától, a forradalomtól, mely a törvények fölé helyezkedve a nép önkényéhez vezet, s bár elismerik, hogy Angliában és Franciaországban a forradalmi változás pozitív eredményeket hozott, s távlatilag a korábban privilegizált rétegek hasznára is vált, hangsúlyozzák, hogy azon népek előtt példa még nem volt, s így a magyar nemzetnek a későn jövők előnyével kell élnie, a változásokat tárgyalások útján, békésen, férfiúi mérséklettel kell kieszközölnie, amire az aktuális politikai helyzetben meg is van a lehetőség. (Az uralkodó összehívta 1825-ben és 1830-ban az országgyűlést, s 1831-re újabb országgyűlést irt ki.) A körülmények mostohasága s az elnyomatás miatti siránkozás tehát alaptalan, s csak a lustaság igazolására szolgál. Egyénekre és nemzetre egyaránt igaz a megállapítás, miszerint az igazi, a pozitív szabadsághoz⁹ lelki függetlenségre, s akaratra, cselekvésre van szükség. Mindkét szerző hangsúlyozza a mágnások felelősségét. Wesselényi elsősorban a néppel szemben, bár paradox¹⁰ módon a polgári alkotmány őrzésére hívja fel őket, hogy ne kerülhessen sor törvényteleniségre, népfelkelésre. Széchenyi a főnemesség felelősségét elsősorban a kormánnyal való együttműködési kötelezettségében, tárgyalási hajlandóságában látja, hogy meg lehessen előzni a fejedelmi önkényt. A *nemzeti függetlenség* kivívását nem tartják időszerűnek. Széchenyi egyenesen ábrándnak minősíti,

s a Dessewffy által példának felhozott teutonok és szkíták külső elnyomástól mentes, de vér és rombolás útján való szerzésre kényszerült függetlenségét mint komolytalan, s éppen ezért követhetetlen párhuzamot elveti.

Széchenyi és Wesselényi nemzetről és nemzeti szabadságról beszélve nem feledkeznek meg az egyénről, s az egyén szabadságáról, sőt az előbbit az utóbbi függvényének tekintik. Wesselényit idézve: „Mindennek önmívelésére, s ami többnyire ebből származik, sorsa javítására kötetlen keze s szabad munkálkodási köre legyen. Amint tágulnak az ezt szűkítő korlátok: úgy növekedik a személyek szabadsága, úgy fejlődnek ki hasznot hajtva minden erők, s azon mértékben nő az egésznek boldogsága.”¹¹

A magyarság elmaradott, viszonyítási alapként elsősorban fejlett nyugat-európai országok szolgálnak: Anglia, Franciaország, Hollandia. Az összehasonlítás jogos, mert a magyarság nem elszigetelten létezik, része egy nagyobb rendszernek úgy gazdaságilag, mint politikailag, a különbségek láthatók, s a mérleg nyelve nem Magyarország javára billen. Az említett fejlett régió már maga mögött tudhatja a múltat, a feudális struktúrát, míg Magyarország a múltba, így a halál felé fordul, egy helyben toporog, vagy csak nagyon lassan mozdul előre. A feudális alkotmányban, mely csak egy privilegizált felső réteget tekintett nemzetnek, az a struktúra testesül meg, melyen túl kell lépni. A modelként és ideaként állított polgári alkotmány az elérendő, mely nemcsak az új, kialakítandó polgári rendszernek kell hogy megfeleljen, hanem a természet törvényének is, melynek aktualitása örök. Ez teszi lehetővé, hogy a polgári alkotmány modellezésekor a társadalmi szerződés elméletéből induljunk ki, mely eredendően kapcsolatba hozható a „legnagyobb szám, legnagyobb boldogság” tételével. Így egy sokkal tágabb nemzetfogalomban gondolkodik, lényegesen nagyobb körre terjesztve ki a szabadság áldásait.

JEGYZETEK

- 1 Ebben az értelemben beszélhetünk törvényes szabadságról, melyet az alkotmány mint társadalmi szerződés garantál.
- 2 Széchenyi István: Világ vagy is felvilágosító töredékek némi hiba s előítélet eligazítására – Pest: Fűskuti Landerer Nyomtató Intézetében 1831. 51. o.
- 3 Wesselényi Miklós: Balítéletekről. Bukarest, 1833. 103. o.
- 4 Wesselényi: Balítéletekről, 27. o. Máté 7. 12. „Mindazt, amit akartok, hogy veletek tegyenek az emberek, ti is tegyétek velük.”
- 5 Széchenyi: Világ 301. o.: „előre ható jótétemények”.
- 6 Az 1825-ös országgyűlésen hozott rendelkezések egy tudós Társaságról és a Casionoról ezen elv konkrét érvényesülését helyezik kilátásba. Széchenyi: Világ 100. o.
- 7 A 18. században a demokráciát (=népuralom) csőszelékuralomnak tekintették. Ennek egy korai előzménye a görögöknél található. Hannah Arendt idézve: „A poliszt iszonomiának (=uralom-nélküliség) és nem demokráciának tekintették. A »demokrácia« szót, amely már akkor a többség uralmát fejezte ki, eredetileg az iszonomia ellenzői alkották, és ezt kívánták mondani: amire azt mondjátok, hogy »uralom-nélküliség«, az voltaképpen csak egy másik fajtája az uralkodásnak, ez a legrosszabb kormányforma, a démosz uralma.” Arendt, Hannah: A forradalom. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1991. 38. o.
- 8 Széchenyi: Világ, 117. o.
- 9 A „pozitív szabadsággal” kapcsolatban idézi Arendt i. m. művében John Adams – et: „A cselekvésben, nem a nyugalomban van a mi boldogságunk.” (43.)

10 Annyiban beszélhetünk ez esetben paradoxonról, amennyiben mindenféle politikai átmenet magában rejtja a múlt és jövő kettősségét. Az elavult átformálása azzal kezdődik, hogy az elérendőt állítják elé mércéül.

11 Wesselényi: Balítéletekről 101. o.

TÓTH VIKTÓRIA

A legnagyobb szám legnagyobb boldogsága

BENTHAM KRITÉRIUMÁNAK ÉRTELMEZÉSE

Jeremy Bentham, a fenti gondolat megfogalmazója a 18–19. század fordulóján élt; jogász, filozófus, politikus volt. Az utilitarizmus képviselőjeként a moralitás mércéjévé is a hasznosságot tette. Széchenyi 1825 után foglalkozott intenzívebben Bentham filozófiájával. A „The Edinburgh Review” 1825. augusztusi számában Dumont tollából megjelent ismertetés hívta fel rá a figyelmét. A „The of Fallacies” az a mű, amelyből Széchenyi mélyrehatóan megismerkedett Bentham tanításával. Ez és a szerző más könyvei is Széchenyi könyvtárát gazdagították.

Már e dolgozat elején szeretném leszögezni, hogy a fenti elvet Bentham és Széchenyi másképp értelmezték. Széchenyiben visszhangra lelt a benthami elv, közbülső elemként beépítette, gondolatrendszere részévé tette. Benthamnál végcél volt a boldogság, amelyet evilági, és nemcsak erkölcsi, hanem anyagi értelemben is használt. De mindketten azt vallották, hogy magukkal együtt kötelességük másokat is, a lehető legtöbb embert boldoggá tenni.

Ha feltesszük a kérdést, hogy milyen kontextusban bukkant fel, és milyen súlyt kapott Széchenyi gondolatrendszerében a benthami elv, akkor rövidesen látni fogjuk, hogy máris e rendszer központi eleméhez érkeztünk.

Széchenyi a világot három síkra bontotta. Nagy ívet írt le; az egyéntől indult, haladt tovább a nemzet szintje felé, és jutott el a nagy egészhez, az univerzumhoz. Más-más törvényszerűségek jellemzik ezeket a szinteket, de közös elemet is találunk: a jobb, boldogabb lét felé törekvést. Hogyan jelenik ez meg az egyes síkokon? A világ halad, célirányosan, fejlődése lineáris. Állandó jobbulásról, tökéletesedésről beszélt itt Széchenyi. A nemzetek szintjén nem ilyen egyértelmű a mozgás iránya. Nem predestinációról van itt szó, hanem felelősségről és szabadságról; a nemzet fiainak tevékenységétől függ hazájuk sorsa. Mindenesetre stagnálásról nem beszélhetünk: a világon vagy előre halad valami, vagy lemaradva visszasüllyed. A nemzethalál gondolata sem kizárt. Az egyén saját boldogságát keresve előbb-utóbb rádöbben, hogy sorsa nemzetéhez köti. Egyéni boldogulása a köz boldogulásával rokon. Miért van ez így? Széchenyi megállapította, hogy az isten úgy teremtette az embert, hogy annak fizikai, szellemi és érzelmi táplálékra van szüksége.¹ Csak ezek összhangja teszi számára lehetővé a boldogságot. Az erős nemcsak önmagát, hanem a lehető legtöbb embert is boldoggá szeretné tenni. Széchenyi úgy látta, hogy az egyén munkálódási köre a nemzet lehet.